

Andrej Lutman
Ljubljana

PRAVLJICA KOT ZGODOVINA

Ta spis je nasledek, sad in plod, seštevek in odštevek, vsota in razlika ukvarjanja, ki ga je sprožilo pismo, kjer je bila vsebina združena v naslovu. Tako sem se predal ukvarjanju s pomenom besed mit, mitično, mitološko ... v zvezi s književnostjo in mladino oziroma otroškim. Del tega je objavljeno v gradivu za srečanje v Mariboru, nekaj sem bil o tem govoril na srečanju. Tedaj sem omenil tudi, da se kaj lahko zgodi, da zapišem nekaj povsem drugega kot govorim, predavam, ter da bo moj končni pisni izdelek zajemal tudi ali celo predvsem iz prispevkov na srečanju, iz pogovorov ..., morda pa še kaj drugega, ostalega. In greva, cenjena bralka in bralec ...

Najprej opozarjam na besedi, ki ju razlikujem. To sta veda in znanost. Znanost sledi svojim dokazom in dokazovanju ter izpeljavam, sledi razumu. Veda se razuma sicer ne sramuje, a pri svojih razlagah uporablja tudi način, ki ga še najbolje označuje beseda *pripisovanje*. To (mi) pomeni, da nekemu pojmu, ki seveda ima pomen, pripišem še kakšnega. Da rdeči barvi vrtnice pripišem strast, da beli barvi lilije pripišem nedolžnost, da volku pripišem okrutnost, ovčki pokornost ... To vsekakor posega v domene prispevob in ostalih besed, ki jih raz-loči tudi znanost, a jih ne obravnava enako. Ti *pripisi* niso stalni, se dopolnjujejo, glede na uporabo se lahko tudi drugače razvrstijo in podobno. Predvsem pa je pomembno, da oblikujejo ustroj, ki se ga da sporočiti, prenašati. To seveda pomeni, da se tako nakopičeno znanje (lahko) ohranja.

Glede na znanost, ki vse meri, veda uporablja razmerja, odnose, ki nimajo zaveze, mere (in s tem zamere). Tu bi omenil, da tovrsten pristop lahko (za primer:) razdeli predstavo o svetu na področja ognja, vode, zraka in zemlje ter vseprežemajočega duha. Pa sva (o bralec in hoj bralka!) pri številu pet, ki je lahko pe(s)t, ki je peterokraka zvezda ali petkotnik. Vedno namreč lahko določeno (nes)končno število delov celote obravnavamo med seboj, razen dela samega, ki je primerljiv le z osebo, ki se s tem ukvarja. In lahko zapišem tudi, da je v tem tudi skrit vzgib števila ena, da postane število dve, da (se) šteje in (se) sešteje. Število dve je število, ki se mu lahko pripiše nasprotje, dopolnjevanje, polovici, smeri, par, premica, spodaj in zgoraj, levo in desno, noč in dan, moško in žensko, koničasto in ovalno, znotraj in zunaj ... in je tudi seštevek $1 + 1 = 2$. Število tri je trikotnik, ravnina (ki nakazuje število štiri: prostor), Trojica je tudi splet trditve, njenega zanikanje in združbo obeh. Tako je tudi z iz-rekom »Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima«. Pa trije bratje, sestre, tri preizkušnje, trikratne omembe ... Trojica je Oče, Sin in Sv. Duh, trojka je osnova družine: mati, oče, otrok. Trije so načini: sol, žveplo in živo srebro. Število

3 je $1+1+1$ ali $2+1$ ali $1+2$. In štiri je število smeri neba (presečišče že namiguje na število pet), je število zmaja, ki hodi po suhem in živi v votlini, lahko plava po vodi in pod njo, leta po zraku in bruha ogenj. Štirje so koti štirikotnika, ki ima (dve) kotnici, ki povezujeta po dva kota in s tem ustvarjata štiri like. Na zemlji in pod njo, pa pod drevesi (ki rastejo v zemlji, segajo v nebo in veter jim mrši veje, les ne potone na vodi in gori) žive palčke in palčice in škratje in škratke in gnomi, v zraku so vetrovi, so vonji, so duhovi in duhke, so silfi, v vodi (po)(d)vodni mož, pa undine, v ognju salamandri, ognjenec, feniks, ki gre v pepel, v zemljo, ki jo razpiha veter, spere dež... Štirje so letni časi, so štiri strani neba, štiri mesčeve mene, $4=2+2=1+2+1=1+1+1+1=3+1=2 \times 2 \dots$ Da ne utrujam dalje, morda le še to, da je število sedem povezano s sedmimi toni, dalje tudi z delom osončjem (ki se ga da razložiti s prostim očesom) in z Zemljo v središču, desetko s številom, ki je seštevek $1+2+3+4$, in tudi ponovitev števila 1, saj je začetnica novega štetja, deset(n)ic, in da je dvanajst likov v nebesnem živalskem krogu. S tem v zvezi naj omenim, da temu ustreza tudi dvanajst, ducat Herkulesovih junaštev.

Na primeru števil poskušam nakazati, kako lahko poteka način pripisovanj. Na tem mestu naj omenim še tri načela, ki so tudi načini: veda, vera in večšina. *Dva pojma določata tretjega* je (skrivni) ključ te trojke, (trikotnik z enim ogliščem navzdol je tudi lik, ki daje predstavo ključavnice; število štiri je v tem primeru število vtika, gibanja, glagola nasproti predmetom), ki jo uporabim. Namen takšnih pripisovanj je ugotoviti kar najrazličnejše odnose oziroma razmerja med sestavnimi deli. Toliko glede pristopa.

Kot razumem besedo mit, mitos, jo lahko spravim v odnos z besedo historos. Prva (mi) pomeni nenapisano, nedokazljivo preteklost, temelječo na (samo)pripovedih, druga zgodovino, napisano, dokazljivo preteklost, temelječo na nečem, kar (se) prizna za dokaz. Tako zgolj zapisane pripovedi postanejo dokaz za zgodovinsko (znanstveno!) ukvarjanje s pripovedmi, pripovedkami, pravljičami. (Praviti ali pripovedovati: pravljičica, pripovedka, pripoved, poved – vedeti, so tokratni pripisi.) S tem se potisne v stran vse, kar ne ustreza začetnim predpostavkam (kar pri sebi imenujem beda znanosti). Takšen pristop je sam v sebi zaprt in samovšečen, saj ne stremi po primerjavah, ko teži po splošnem in edino veljavnem. Nima napetosti in je samozadosten. Toda Eno je (vedno) nasproti Paru ali Mnoštvu. Ko eno sebe zanika, se dopolni. Tako se vzpostavlja gibanje. Spremene in razpuste se pomeni, da pridejo novi, prenovljeni, ta-isti (številu ena se pripiše tudi krog!). Tu se vriva podoba kače, ki si grize rep. Kar naj bi ločilo pravljično (mitično) od zgodovine (historično) je prav vprašljivost resničnosti proti izmišljenosti, neresničnosti, laži, zavajanju, sprenevedanju, olupševanju, pretiravanju...

Tako z besedo pravljično poimenujemo vse, kar naj ne bi bilo resnično: izmišljeno, iz sanj, po spominu, se zdi, bajne... Kaj pa je potemtakem resnično? Tisto, kar je stalno, kar se ne spreminja, kar je zanesljivo, varno. Saj (po)rečemo, da obstaja *držni svet* domišljije.

V tem spisu ne poskušam kaj posebnega dokazati, pač zgolj nakazati miselne poti in/ali njih sledi. Držim se načela: brez repa in glave. Morda pa le utemeljujem naslov.

In ključno vprašanje: čemu sploh pripovedovati pravljično, čemu sploh izdelovati zgodovino?

Nameni za pravljično so seveda lahko zelo različni. Naj naštejemo nekatere: da otrok zaspi, da mu (in pripovedovalcu ali pripovedovalki) hitreje (ali počasneje)

mine čas, da (kar je pa že težje izvedljivo, a ni nemogoče!) ozdravi, lahko pa je tudi ta, da se otrok iz takšne pripovedi kaj nauči. Za prenos znanja torej lahko tudi gre (tokrat to tu izpostavim). Kaj ni zgodovina nekaj podobnega? Na tem mestu se lahko spomnim, kako zanimiva je primerjava z vsaj dvema kanaloma, ki sta bruhala zgodbe in resnice, s katerima sem se srečeval v otroštvu. V obvezni osnovni šoli, ki je bila vzgojna zaveza države do svojih državljančkov in državljančic, so me pitali z zgodbami o Titu in njegovih junakih, pri verouku, ki je bil obvezen v ver-nih družinah, pa sem bil deležen zgodb o Jezusu in njegovih učencih. Vsaka stran (mi) je vsiljevala svojo resnico o tako rekoč vsem. Primerjava je ne samo komaj vzdržna, ampak nadvse stresna ter vsekakor osnova za najrazličnejše razdvojenosti in odtujenosti. Seveda je možno na tem mestu in s tem v zvezi trditi, da je tak na-čin podajanja nadvse dobrodošel, saj nudi različna pogleda na isto stvar. Že, že, a manjkajo vsaj še (pre)nekateri pogledi, učenja, namigi. No, kakorkoli že, pravkar zapisano je lahko osnova za razmislek o ustroju para *pravljica – zgodovina*. Obstaja določeno in določujoče mnenje, da je pravljica lažna, izmišljena, medtem ko naj bi bila zgodovina resnična. Zanimivo je, da obstajajo poneverbe zgodovine, pa se sprašujem, kakšne so poneverjene pravljice. So to umetne pravljice?

Kdo torej ustvarja pravljice in kdo zgodovine?

Pomembno se (mi) zdi opozoriti na dejstvo, da je večšina pripovedovanja zgodb (ki so lahko pravljične ali zgodovinske) v domeni ljudi, ki so se poleg sa-mega pripovedovanja zgodb ukvarjali še z dejavnostimi, ki jih označim z besedami zdravljenje, čaranje, vedeževanje, prerokovanje, zagovarjanje (bolezni), urekanje, rotenje, zavdajanje, vračenje, zaklinjanje, bajanje, izvajanje obredov, priklicevanje, izganjanje... V tem spisu se ne spustim v podrobnejšo obdelavo teh pojmov, saj sem jih naštel le z namenom, da izpostavim skupen izvor. Ta izvor je težnja po vplivu na človeško zavest. Kakor pravljica lahko zaziblje v določen sen, tako lahko tudi zgodovina zaziblje v določeno budnost. Vsebinsko sna ali budnosti po določa tisti (tista, tisto), ki pride v stik s posamezno ali skupno zavestjo. Dandanes imamo javna občila (knjige, časopisi, sprejemniki vseh vrst: radio, televizij, splet), ki nam pripovedujejo zgodbe o uspehu, zgodbe o napredku, zgodbe o razvoju. Imamo tako imenovano zabavno glasbo, ki na speven način širi določene (za)misli. Najpomemb-nejše v zvezi s tem pa se mi zdi dejstvo, da naše zavedanje (in s tem zavedenost) temelji na pripomočkih, ki povzročajo, da je možno eno in isto stvar ničkolikokrat ponoviti. Ni različic. Pravljičar ali pravljíčarka, ki pripoveduje, pa se ne ponavlja, saj vedno pove isto zgodbo na malce drugačen način, pa četudi je eno pripovedovanje različno od prejšnjega zgolj za odtenek glasu. Pripoveduje pa zgodbo o svetu, kjer se ljudje pogovarjamo z živalmi, rastlinami, zvezdami..., kjer lahko letimo, kjer smo skratka popolnoma drugačni, čarobni. Kaj drugače nismo? Kaj je čarobnega v štirideset in več letnemu osem in več urnem delavniku? Se človek pravljic na-veliča? Ne, le zmanjka mu časa zanje. In tedaj vznikne zavist do otrok, ki ta čas (še?) imajo, ki še lahko dojemajo svet kot nekaj neskončnega, nepredvidljivega, izrednega, edinstvenega, enkratnega. Kam je šel otrok v človeku? Se je toliko po-staral, da le ponavlja stare zgodbe, obnavlja in prenavlja stare pravljice, na novo piše enako zgodovino istega?

Obstaja ločitev na ljudske in umetne pravljice. Kaj ju loči? Ljudske pravljice so podedovane, do nas so prišle od nekoč in od nekje, do nas so prišle z izročilom, od ust do ust (izustilo). Zapisane so zgolj iz knjigotržnih namenov. Ha, in da bi se ohranile. Za umetne pa je znano lastništvo. Pa se umetne res razlikujejo od ljudskih?

Tudi ljudske si je nekdo izmislil. Pa kaj niso umetne pravljice zgolj preoblečene ljudske? In tu trčiva, draga bralka in bralec, na nesmisel, ki se prične s: čemu pa sploh pravljica, pripoved, zgodbe, zgodovina? Pravljica (pripovedka) naj bi se zgolj pripovedovala, zgodovina naj bi se res-nično dogodila. Pripoved ima zgodbo, zgodovina prigodo. Širiti zgod(b)u torej. In nesmisel: kaj pa je tako pomembnega, da se pove, zapiše? Vsekakor le tisto, za kar se pravljíčarka ali zgodovinar odločita. Določita nam, kaj naj nam bo pomembno.

In glede ohranjanja: »spomin ni zanesljiv« in »papir vse prenese«, sta trditvi, pred katerima pokleknemo.

In kdo sploh še (lahko) pripoveduje otrokom pravljice? Tisti ter tiste, ki imajo otroke ali/in tisti ter tiste, ki imajo še otroka v sebi, da se sploh lahko približajo otroku na njim dojemljiv način. Ostali in ostale gredo v upravljanje države, pa v skupščini pripovedujejo »pravljice« odraslim ter ustvarjajo (slavno ali manj slavno) zgodovino, določajo pomembne dneve za slovesnosti, roke za postoritev določenih dejavnosti, ki naj bi bile življenjskega pomena, določajo, kam in kdaj gremo na počitnice, določajo, v kaj verujemo ali komu naj verjamemo. In ponavljajo svoje resnice, jih prek javnih občil širijo in nas prepričujejo o lastni ali njihovi (ne)pomembnosti.

Kdaj otrok odraste in kdaj se odrasel pootroči? Menim, da prvo v trenutku, ko začne drugim soliti pamet, se pravi, jim praviti pomembne in manj pomembne zgodbe, v katerih ima on sam najpomembnejšo vlogo. Glede drugega: tedaj, ko uvidi, da je izgubil bitko z življenjem in ga hoče na vsak način in za vsako ceno ohraniti. Tedaj se začne dogajati tisto, kar imenujemo vzgoja. To povzroča, da otroke, ki imajo še nedoločen pogled na svet, določi za pogled, ki ga on pozna in prepozna. Ta pogled je končen, enoličen, dolgočasen, enopomenski. Otroek, ki nastopa kot odrasel, je prav tako smešen kot odrasel, ki nastopa kot otrok. Oba sta izrodka. Pa je še kakšna možnost? Da otrok ne odraste in da se odrasel ne pootroči – zgolj ta. Kako pa to doseči? S preseganjem otroškega in odraslega ter z uvidom, da je pravi presežek zavedanje, da smo smrtni. Tako otroci kot odrasli. Da ni časa ne za pravljice in ne za zgodovino. Oboje je skrajno zavajajoče in pristajanje na eno ali drugo skrajno otročje in hkrati skrajno starčevsko. Živeti brez pravljic in brez zgodovine. A ne živeti brez znanja. Brez znanja o življenju in brez znanja o smrti.

Kaj nas torej uči pripovedka o čevljarčku, ki je ukanil smrt? Da je to možno le v pravljici? Pa saj ni neznan podatek o ljudeh, ki so jim pravili večni, neumrljivi. Je to zgolj izmišljotina? Preko pravljic imamo tudi podatke o ljudeh, ki so bili precej večji ali precej manjši od nas. Vsake toliko časa jih poklicni starino(s)lovci (ki so očitno tekmeči grobarjem) izbrskajo iz zemlje, a jih znanost nima kam dati, pa jih prepusti vnovičnemu zakopu.

Nekatere pravljice prenašajo torej določeno znanje. Znanje o tem, da je človek pravzaprav čarobno bitje, ki ima sposobnosti, da leti po zraku (ljuba bralka in bralec, se še spominjaš sanj, v katerih je bilo letenje po zraku nekaj samoumevnega), da razume živali (kdor ima psa ali goji rože, to ve) in druga bitja z zavestjo; človek, ki morda ni namenjen zgolj za delo in razplod, ampak še za (vse) kaj drugega. Če tako razumeva (radovedna bralec in bralka) pravljico, kako potem (in s tem) razumeti zgodovino?

Menim, da je zgodovina pravljica z vsiljenim prepričanjem. Torej pripoved, ki posiljuje z enopomenskim pogledom na karkoli. Tu tiči tudi vzrok, da jo je potrebno nenehno dokazovati, vsakega in vsako o tem prepričevati, predvsem pa ponavljati. To ve skoraj vsaka oseba, ki je zaposlena v državni ali cerkveni

ustanovi. Ponavljanje določenega postopka se imenuje *obred*. Stalno izvrševanje (ponavljanje) obreda vodi v *verovanje*. Verovanje vodi v *zakon*. Zakon vodi v *upravljanje*. Kdo koga upravlja, pa je vprašanje za starce in starke, ki pripovedujejo stare in nove pravljice najmlajšim, da jim postajamo enaki. Kje je potemtakem pravljичnost?